

Толкотт Парсонс

(1902-1979) – один із фундаторів сучасної соціальної науки. До початку 50-х років Т. Парсонс стає найавторитетнішим соціологом-теоретиком США. Він стояв біля витоків зародження професійної соціології, створення Американської соціологічної асоціації, президентом якої був.

Метою його досліджень була побудова теоретичної системи, що охоплює людську реальність у всьому її різноманітті. Він розглядає суспільство як нескінченну багато-манітність взаємодій людей, у якій присутні аспекти відносно сталого (структури), що мають певні ролі і значення (функції). Функція пов'язує структуру та процес і встановлює їх значення для системи. Сама система має дві осі орієнтації: перша показує, орієнтується система на події навколишнього середовища або на внутрішні проблеми, друга – реагує система на нагальні потреби чи довготривалі інтереси. Накладення однієї вісі на іншу дає набір з чотирьох основних функцій системи – адаптації, досягнення цілі, інтеграції та підтримки зразка.

Основні праці: *«Структура соціальної дії»* (1937), *«Соціальна система»* (1951), *«Економіка і суспільство»* (1956), *«Теорія дії і людське існування»* (1978) та ін.

Влада розуміється тут як посередник, тотожний грошам, циркулюючий всередині того, що ми називаємо політичною системою, але що виходить далеко за рамки останньої, і проникаючий у три функціональні підсистеми суспільства (як я їх собі уявляю) – економічна підсистема, підсистема інтеграції і підсистема підтримки культурних зразків. Здійснивши дуже короткий опис властивостей, притаманних грошам як економічному інструменту подібного типу, ми зможемо краще зрозуміти і специфіку ознак влади.

Гроші, як стверджували класики економічної науки, одночасно є і засіб обміну, і «ціннісний еталон». Гроші – це символ у тому значенні, що, вимірюючи і, отже,

«виражаючи» економічну цінність або корисність, самі вони не мають корисності в первинному споживчому значенні слова. Гроші мають не «споживчу вартість», а лише «вартість мінову», тобто дозволяють придбавати корисні речі. Гроші слугують, таким чином, для обміну пропозиціями про продаж або, навпаки, про купівлю корисних речей. Гроші стають головним посередником тільки тоді, коли обмін не носить обов'язкового характеру, подібно до обміну дарами між деякими категоріями родичів, або коли він не здійснюється на основі бартеру, тобто обміну рівноцінними речами і послугами.

Заповнюючи нестачу прямої від себе користі, гроші наділяють того, хто їх одержує, чотирма важливими ступенями свободи в тому, що стосується участі в системі загальних обмінів:

- 1) свободою витратити одержані гроші на придбання якої-небудь речі або набору речей з числа наявних на ринку і в межах наявних засобів;
- 2) свободою вибирати між багатьма варіантами бажаної речі;
- 3) свободою вибирати час, найбільш вигідний для купівлі;
- 4) свободою обдумувати умови покупки, які через варіанти пропозиції людина може, дивлячись за обставинами, прийняти або відкинути. І навпаки, у випадку з бартером учасник торгу пов'язаний тим, що його партнер має або бажає мати в обмін на те, що він мав, і поступиться в даний момент.

Разом із здобуттям чотирьох ступенів свободи людина, звичайно, піддається ризику, пов'язаному з гіпотетичним припущення про те, що гроші будуть прийняті іншими, і що їх цінність залишиться незмінною.

Перші гроші були посередником, який був дуже близький до товару, – найвідомішим прикладом цього є коштовні метали, і багато хто дотепер вважає, що вартість грошей «дійсно» ґрунтується на ринковій вартості їх металевої основи. На цій основі проте в розвинених фінансових системах було зведено складну структуру інструментів кредитування, в якій тільки нікчемна частина угод дійсно здійснювалася з використанням металевих грошей – вони перетворюються на «резерв», що приберігається про всяк випадок, і використовуються головним чином для зведення міжнародних балансів. Якщо б у деяких випадках не була важлива

наявність металевих резервів, усі сучасні фінансові системи функціонуючи, спирались переважно не на метал як реального посередника, а на гроші «без вартості». Більш того, прийняття цих грошей «без вартості» ґрунтується на певній довірі, яка інституціоналізована у фінансовій системі. Якби гарантія грошових зобов'язань базувалася лише на їхній конвертованій вартості в металеву монету, тоді в переважній більшості випадків вони б знецінилися з тієї простої причини, що загальна кількість металу може покрити лише малу частку грошей.

І нарешті, гроші «хороші», тобто функціонують як посередник, лише в надрах певної мережі ринкових відносин, яка дійсно досягла сьогодні світового рівня. Така система є сферою віртуальних обмінів, у якій гроші можуть бути витрачені, але в надрах якої підтримуються певні умови, що забезпечують захист системи та управління з боку як закону, так і відповідальної влади, контрольованої законом.

Аналогічним чином поняття інституціоналізованої системи влади перш за все висуває на перший план систему відносин, у рамках якої деякі види обіцянок та зобов'язань, нав'язаних або узятих добровільно, розглядаються як такі, що підлягають виконанню, тобто в нормативно встановлених умовах уповноважені діячі можуть зажадати їх виконання. Крім того, в усіх встановлених випадках відмови або спроб відмови від покори, коли діяч спробує відхилитися від своїх зобов'язань, його «примусять поважати», погрожуючи йому реальним застосуванням ситуаційно-негативних санкцій, що виконують в одному випадку функцію залякування, в іншому – покарання. Саме події у випадку з діячем, про якого йде мова, навмисно змінюють (чи погрожують змінити) ситуацію йому в шкоду, який би не був конкретний зміст цих змін.

Влада, таким чином, є реалізацією узагальненої здатності, що полягає в тому, щоб домагатися від членів колективу виконання їх зобов'язань, легітимізованих значущістю останніх для цілей колективу, що допускає можливість примусу норовливих за допомогою застосування до них негативних санкцій, ким би не були дійові особи цієї операції.

Читач помітив, що для визначення влади я спожив поняття «узагальнення» та «легітимація». Досягнути володіння корисним предметом, вимінявши його на інший предмет, не означає зробити грошову угоду. Таким же чином з мого визначення виходить, що

досягнути задоволення свого бажання, визначено його як зобов'язання об'єкта, або ні, за допомогою простої загрози з боку переважаючої сили не складає акту владарювання. Я добре знаю, що більшість представників політичної науки вибрали б інше визначення та побачили б тут приклад владарювання, але я маю намір дотримуватися власного визначення та вивчати наслідки, які з нього витікають. Здатність забезпечувати задоволення бажання має бути узагальненою, щоб можна було називати її владою в тому значенні, який я надаю цьому терміну, а не бути лише функцією окремого застосування санкції, яку в змозі накласти одна особа; і, нарешті, використаний посередник має бути «символічним». (Наявний деякий елемент узагальненості у фізичній силі, що розглядається як негативна санкція, що надає їй особливе значення в системах влади).

На друге місце серед властивостей влади я поставив легітимацію. Це витікає з мого розуміння влади як «символічної», яка, будучи обміненою на що-небудь дійсно значиме для ефективності співтовариства, а саме на покору, не залишає набувачу вигоди, тобто особі, що виконала зобов'язання, «жодної відчутної цінності». Це означає, що йому не залишається нічого іншого, окрім сукупності антиципацій, а саме: за інших умов і в інших випадках він може нагадати про певні зобов'язання з боку інших співтовариств. У системах влади легітимація є, таким чином, фактором, аналогічним довірі при взаємній згоді на прийняття грошової одиниці та її стабільності у фінансових системах.

Обидва критерії з'єднані тим, що, якщо легітимність володіння та використання влади ставиться під сумнів, то це веде до використання усе більш сильних засобів, сприяючих на досягнення покори. Ці засоби мають бути все більш і більш ефективними «внутрішньо» та, отже, краще пристосованими до особливих ситуацій об'єктів виходячи з їх недостатньо спільного характеру. Крім того, в тій мірі, в якій ці засоби є внутрішньо ефективними, легітимність поступово стає усе менш важливим фактором їх ефективності; в кінці цього розвитку найбільш по суті своїй ефективного з усіх засобів примусу. Тепер ми в змозі зачепити останню з тих важливих проблем, які було вирішено розібрати у рамках цієї статті яка полягає в тому, щоб з'ясувати, чи є влада задачею з нульовою сумою в тому значенні, що в системі всякий приріст влади одиницею «А» є дієвою причиною втрати відповідної

кількості влади іншими одиницями, – «Б», «В», «Г». Порівняння з грошима, на якому ми наполягали з самого початку, могло б допомогти у пошуках відповіді, яка при деяких обставинах буде явно ствердною, але в жодному випадку не буде такою за будь-яких обставин.

Випадок з грошима зрозумілий: при розробці бюджету, покликаною розподілити наявний дохід, будь-яке виділення коштів за якоюсь однією статтею повинне здійснюватися за рахунок інших статей. Питання в тому, щоб з'ясувати, чи діють подібні обмеження в економіці, що розуміється як глобальна система. Протягом довгого часу багатьом економістам так і здавалося; і це був найсерйозніший недолік колишньої «кількісної теорії грошей». Найбільш наочною політичною аналогією тут є розподіл влади в рамках відособленого співтовариства. Цілком очевидно, що якщо «А», яка раніше займала становище, пов'язане з реальною владою, переміщена рангом нижче і на її місці тепер знаходиться «Б», то «А» втрачає владу, а «Б» її отримує, причому загальна сума влади в системі залишається незмінною. Багато теоретиків, у тому числі Г. Ласуелл і Ч. Райт Мілс, вважали, що це правило є однаково справедливим для усієї сукупності політичних систем.

Найочевиднішим та серйознішим фактом, що розбив теорію нульової суми, було запровадження кредиту комерційними банками. Випадок цей настільки важливий як демонстраційна модель, що вимагає короткого роз'яснення. Коли вкладники вкладають свої гроші в банк, вони не тільки поміщають їх в надійне місце, але і передають у розпорядження банку, який може дати їх у борг. Учиняючи так, депозитори аж ніяк не втрачають права власності на свої гроші. Внески повертаються в повному розмірі за заявою вкладника, причому єдині загальноприйняті обмеження тут визначаються режимом роботи банку. Банк все ж таки використовує частину внесків для надання кредиту під відсотки, через що він не тільки передає в розпорядження позичальника певну суму грошей, але і бере в більшості випадків зобов'язання вимагати повернення позики лише в повній відповідності з укладеним договором, який в цілому залишає за позичальником свободу дій, нічим не порушувану протягом зумовленого терміну, або зобов'язав його виробити обговорені заздалегідь виплати зважаючи на амортизацію позики.

Іншими словами, одні і ті ж гроші починають виконувати «подвійну функцію»: вони розглядаються як власність і депозиторами, що зберігають документи на вклади, і банкіром, що отримав право позичати ці гроші, як «свої власні». Таким чином, відбувається зростання суми грошей в обороті, вимірюване кількістю поточних позик по відношенню до об'єму безстрокових вкладів.

Чи інтерпретується цей факт як явне збільшення до маси, що є в обігу, або як збільшення швидкості обороту маси «повільних» вкладів, не має значення, бо економічні наслідки цього одні і ті ж.

Так само спробуємо тепер провести точний аналіз систем влади. Моє припущення полягає в тому, що існує круговий рух між політичною сферою та економікою; суть його в обміні фактора політичної ефективності – в даному випадку участі в контролі над продуктивністю економіки – на економічний результат, що полягає в контролі над ресурсами, здатними, наприклад, набути форми інвестиційної позики. Цей круговий рух регулюється за допомогою влади в тому значенні, що фактор, представлений зобов'язаннями, що підлягають виконанню, зокрема зобов'язанням надання послуг, врівноважує результат, представлений можливостями, що відкрилися для ефективної дії.

Моє припущення полягає в тому, що одна з умов стабільності цієї системи циркуляції полягає в рівновазі факторів і результатів владарювання з обох боків. Це – інший спосіб сказати, що ця умова стабільності формулюється ідеальним чином як система з нульовою сумою. Система кругового обігу, властива політичній сфері, розуміється як місце звичної мобілізації очікувань відносно їх виконання; ця мобілізація може здійснюватися двома способами: або ми нагадуємо про обставини, які витікають з колишніх домовленостей, або ми беремо на себе у встановлених межах нові зобов'язання, замінюючи старі, вже виконані. Рівновага характеризує, звичайно, усю систему, а не окремі її частини.

Чи існує політичний еквівалент банківської системи – засіб, який дозволив би внести вагомі додатки до тієї кількості влади, яка міститься в системі? Значення моїх міркувань у доказі того, що такий засіб існує і що його джерело знаходиться в системі підтримки, тобто в зоні обмінів між владою і впливом на неї, між політичною системою і системою інтеграції.

Передусім я припускаю, і це особливо наочно у випадку з демократичними виборчими системами, що політична підтримка повинна розглядатися як узагальнена поступка влади, що ставить у разі перемоги на виборах обраних лідерів в становище, аналогічне становищу банкіра. «Внески» влади, зроблені виборцями, можуть бути відкликані – якщо не негайно, то хоча б на наступних виборах і на умові, аналогічній режиму роботи банку. В деяких випадках вибори пов'язані з умовами, порівняними з бартером, точніше кажучи, з очікуванням виконання деяких конкретних вимог, що відстоюються стратегічно мислячими виборцями, і ними одними. Але особливо важливо, що в системі, яка є плюралістичною з точки зору не лише складу сил, що здійснюють політичну підтримку, але і проблем, що підлягають дозволу, такі лідери отримують свободу дії для ухвалення різних, обов'язкових для виконання рішень, зачіпаючи в цьому випадку й інші групи суспільства, а не лише ті, чий «інтерес» був задоволений безпосереднім чином. Цю свободу можна представити як обмежену круговим обігом: іншими словами, можна сказати, що фактор влади, що проходить через канал політичної підтримки, буде найточнішим чином урівноважений його результатом – політичними рішеннями в інтересах тих груп, які їх спеціально вимагали.

Існує все ж інша складова свободи обраних лідерів, яка і є тут вирішальною. Це свобода використовувати вплив. Це використання впливу для збільшення загальної пропозиції влади. Як це можна собі уявити?

Важливо те, що зв'язок між засобами, використовуваними для позитивних і негативних санкцій, є інверсія випадку із створенням банківського кредиту. Там дійсно йшлося про використання влади, конкретизованої в обов'язковості виконання кредитних угод, яка і дозволяла «відчути різницю». Тут же йдеться про здатність вибіркового здійснення впливу за допомогою переконання. Схоже, що цей процес виконує свою роль за допомогою функції управління, яка, – за допомогою стосунків, підтримуваних з різними аспектами структури електорального корпусу співтовариства, – породжує і структурує новий «попит» в значенні специфічного попиту на рішення.

Тоді можна сказати, що подібний попит – щодо тих, хто приймає рішення, – виправдовує зростаюче виробництво влади, що стало можливим саме через узагальнений характер мандату

політичної підтримки; оскільки цей мандат виданий не на основі бартеру, тобто в обмін на конкретні рішення, а внаслідок того «рівняння» влади і впливу, яке встановилося за допомогою виборів, він є засобом здійснення, в рамках конституції, того, що на урядовому рівні здається найбільш відповідним «загальному інтересу». В цьому випадку керівників можна порівняти з банкірами або «брокерами», які можуть мобілізувати зобов'язання своїх виборців таким чином, що сукупність зобов'язань, узятих усім співтовариством, збільшується. Це зростання має все ж таки бути виправданим мобілізацією впливу: треба, щоб воно одночасно сприймалося як відповідне діючим нормам і застосоване до ситуацій, що «вимагають» дії на рівні колективних зобов'язань.

Критичною для виправдання проблемою є в певному значенні проблема консенсусу, його дії на той ціннісний принцип, яким виступає солідарність. Критерієм, відповідним цьому ціннісному принципу, стає, отже, консенсус. В цьому випадку виникає завдання знаходження основи, системи влади, що дозволяє порушити кругову стабільність, з нульовою сумою. Вирішальним для цього є те, що подібне може статися, коли співтовариство та його члени готові узяти на себе нові, підлягаючі виконанню зобов'язання за рамками і понад тих, які були в силі раніше.

Тоді виникає насуцна потреба виправдати подібне розширення та трансформувати «почуття» того, що потрібно щось зробити, в зобов'язання перед прийняттям ефективної дії, що містить за необхідності примусові санкції. У цьому процесі сильний діяч представлений обраними керівниками – в тій мірі, в якій до них застосована аналітично незалежна характеристика позиції влади, властивій виконуваній ними функції, що визначає лідера як людину, обтяжену пошуком необхідного обґрунтування для політичних програм, які не були б прийняті у разі кругового обігу влади.

Можна припустити, що порівняння з кредитом, разом з іншими, є вірним з точки зору його тимчасового виміру. Потреба в більшій ефективності, необхідній для виконання нових програм, що становлять додаток до загального навантаження співтовариства, спричиняє за собою зміни на рівні організації за допомогою нового поєднання виробничих факторів, розвитку нових організацій, ангажованості персоналу, вироблення нових норм і навіть модифікації основ легітимації. Отже, обрані лідери не можуть

вважатися згідно із законом відповідальними за негайне виконання, і, навпаки, треба, щоб джерела політичної підтримки зробили їм довіру, тобто не вимагали негайної «оплати» – у момент наступних виборів – тієї долі влади, яку мали їх голоси, рішеннями, продиктованими їх власним інтересам.

Правомірно, можливо, називати відповідальність, що приймається у цьому випадку, відповідальністю керівництва, підкресливши її відмінність від адміністративної відповідальності, зосередженої на повсякденних функціях. У будь-якому випадку я хотів би представити процес зростання влади способом аналогічним економічному інвестуванню в тому значенні, що «відшкодування» повинне спричинити підвищення рівня колективного успіху в напрямі, виявленому вище, а саме: підвищення ефективності колективної дії у зонах із цінністю, про яку ніхто не підозрював би, якщо лідер не пішов би на ризик, подібно до підприємця, що зважився на інвестиції.

Друкується за: Парсонс Т. О понятти «политическая власть» / Т. Парсонс // Антология мировой политической мысли. В 5-ти томах. – Т. 2. – М. : Мысль, 1997. – С. 479–486.